

УДК 159.9

ЛІТЕРАТУРНЕ ПОЛОТНО ЖИТТЯ

Кириченко В.В., Марчук К.А.,

У статті йдеться про психологічні особливості сприймання особистістю власного життєвого досвіду. Акцентується увага на ролі культурного досвіду, який формується шляхом інтеріоризації елементів культури у процесі споживання інформаційної продукції. Вказується на роль естетичної, гедоністичної, втішально-компенсаторної функцій художньої літератури у сприйманні особистістю власного життєвого досвіду.

Звертається увага на психотерапевтичні функції літературної творчості як способу ретроспективного відображення життєвого шляху особистості. У межах літературного сюжету автор намагається переstrukturувати власне життя і наситити його подіями, які були бажаними у його житті, викресливши, натомість, ті, що здійснили травмуючий вплив. Життєвий світ особистості автора репрезентується як цілісне сюжетно-рольове полотно на якому відбувається розстановка ключових персонажів, які вплинули на його долю: друзів, ворогів, наставників, кумирів. У межах сюжету відбувається детальне осмислення життя, значення окремих подій, вчинків; здійснюється спроба перебудувати логіку життєвих подій, відтворити значимі деталі чи долати нові.

Літературна творчість є одним з ключових виявів духовності людини її глибинної здатності до самоконструювання та особистісного розвитку.

Ключові слова: літературна творчість, життєвий шлях, культура, інформація, соціальна екологія.

В статье идет речь о психологических особенностях восприятия личностью собственного жизненного опыта. Акцентируется внимание на роли культурного опыта, который формируется путем интериоризации элементов культуры в процессе потребления информационной продукции. Указывается на роль эстетической, гедонистической, утешительно-компенсаторной функции художественной литературы в восприятии личностью собственного жизненного опыта.

Обращается внимание на психотерапевтические функции литературного творчества как способа ретроспективного отражения жизненного пути личности. В пределах литературного сюжета автор пытается структурировать собственную жизнь и насытить его событиями, которые были желательными в его жизни, вычеркнув, те, которые

осуществили травмирующее влияние. Жизненный мир личности автора представляется как целостное сюжетно-ролевое полотно на котором происходит расстановка ключевых персонажей, которые повлияли на его судьбу: друзей, врагов, наставников, кумиров. В пределах сюжета происходит детальное осмысление жизни, значения отдельных событий, поступков; осуществляется попытка перестроить логику жизненных событий, воссоздать значимые детали или создаться новые. Литературное творчество является одним из ключевых проявлений духовности человека ее глубинной способности к самоконструированию и личностному росту.

Ключевые слова: литературное творчество, жизненный путь, культура, информация, социальная экология.

In the paper describing process influence of information on a mental of modern personality. Self-evident, that modern personality live in information environment which have branching system of media communication and allow to build a relationship many people. We research the problem of the impact of culture on the way of life in an individual. Literary creativity is the highest level of creative activity. Author of the story in a literary work may play the most important life events. The writer can play a most traumatic events of their lives. Traumatic events related to an incompatibility of their own achievements with a standards of culture. Cultural norms restrict social activity of the individual. However, literary author might go out beyond cultural restrictions. The article indicated psychological features of the literature that enables spiritual development. The plot of the novel makes it possible to study the life story of the author and the people who influenced his fate. The author of the novel is one of the main characters of the story who is trying to change his life. However, in reality events will occur or has occurred on another. The author's approach is based on the basic principles of the concept of creative outlook V.A. Molyako.

In the process of socialization person is learning to not only interact with the environment in the process of joint activity and communication, she is learning to explore the world on an emotional level. So along with mental development emotional development is the subject of social relations. However, the problem remains that the world is saturated with knowledge that will help to know the world, and still there is less experience knowledge.

Keywords: literary creativity, way of life, culture, information, social ecology.

Вступ. Рівень задоволення результатами власного життя залежить від того, які завдання ставила перед собою людина та наскільки вони відповідають тому плану-мінімум, який існує у суспільстві для всіх без винятку членів спільноти. Тому кожен із нас прагне отримати вищу освіту, одружитися, відпочити за кордоном, придбати житло та власне авто, стати шанованим членом суспільства та діждатись онуків. Існує також свій план-максимум, межі

якого ніхто не задає, проте він має узгоджуватися з основною програмою суспільного розвитку. З цих позицій – щастя є похідною від ідеального образу якісного наповнення життя і реального. Цінність життя полягає у його осмисленості (К.О. Абульханова, Т.М. Березіна) [1]. Кожен день минулого має бути наповнений певною ідеєю, життєво-важливим змістом. Життєві цінності структурують життя людини, роблять його розміреним.

Вихідні передумови. У кожній культурі є своя програма-мінімум, яку потрібно виконати на певному етапі розвитку. На ранніх етапах вікового становлення можна психологічно збільшувати дистанцію між хронологічним та психологічним віком, вдаючи з себе або «дорослого підлітка», або «інфантильного сорокарічного юнака», проте настає момент, коли такі метаморфози з образом «Я» у суспільстві стають неефективними: оточення вже не сприймає суб'єкта у вдаваній ролі і вимагає приведення образу «Я» до певного стандарту у відповідності з хронологічним віком [4]. Настає час «збирати каміння»: глибокої рефлексії отриманих здобутків та їх реальної величини на полотні власної долі. Від нав'язливих та згубних думок декого рятує релігія яка пояснює будь-які життєві перипетії як «волю Божу». Дещо може полегшити страждання психотерапевтичне самонавіювання за формулою «не зміг цього – досяг іншого» (або Фрейдівський класичний захисний механізм «солодкого лимона та кислого винограду»); інколи рятуються, шукаючи «істину у вині», або вдаючись до парадоксального переосмислення, назавжди пов'язують своє життя з соціально ізольованими субкультурами, наприклад, приймаючи постриг монаха.

У культурі існує еталон життя, на який рівняються більшість пересічних людей. Це каузальний образ причинно-наслідкових зв'язків між життєвими подіями, який розгортається на фізичній площині часу. Здебільшого він формується шляхом інтеріоризації елементів культури у процесі споживання інформаційної продукції: перегляду кінофільмів, читання художньої літератури, споглядання творів образотворчого мистецтва тощо. Основним завданням культури В.П. Зінченко вважав створення ідеальних форм, які є регулятором активності людини у всіх її проявах: від осмисленого життєвого вчинку до незначного соціального епізоду [3]. Тобто усе, чим живе, до чого прагне, чим пишається, чого очікує пересічна людина – є наперед визначеним, прагнути чогось більшого, тим паче – іншого, можуть люди з високим потенціалом суб'єктної активності (С.Л. Рубінштейн, А.В. Петровський).

Мета роботи здійснити теоретичний аналіз проблеми психологічних детермінант літературної творчості як способу реконструкції життєвого шляху особистості. Визначити роль культури у процесі побудови авторського сюжету, вказати на місце літератури як засобу психологічного осмислення життєвих здобутків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фізичні властивості часового виміру роблять неможливим зворотній плин життя, як і інші, пов'язані з ними предмети матеріального та духовного світу. У світі немає нічого і нікого, хто може залишитися у первозданному стані хоча б на мить, тим більше

– повернути щось назад або змінити напрямок. Така природа світу – «двічі в одну річку не ввійдеш» (Геракліт), бо і річка буде іншою, і суб'єкт цього процесу постійно змінюється під багатофакторним тиском суспільно-історичних обставин. Одним із проявів людської інфантильності є легковажне ставлення до життя, особливо у ранньому віці, фізичний та психічний потенціал якого підштовхує до думки, що може бути «другий», «третій» та «останній» шанс. Якщо на індивідуальній арені відчуються найдрібніші деталі кожної події, кожного відображеного у рефлексивному дзеркалі моменту долі, то через соціальну призму – «життя наче сон» (В.Ф. Шинкарук): складається з наперед визначеного незворотного потоку подій, які змінюють одна одну. У певний момент кожен із нас відчуває неминучість того, що усе колись закінчиться і вже нічого не повернути. У такі моменти людина починає відчувати психологічний гніт, який пов'язаний із тим, «що колись щось не зробив» (або зробив неправильно), «комусь щось не сказав», «чогось не побачив», «або назавжди втратив шанс». Деякою мірою це пов'язано з кризою сорока років та усвідомленням того, що у подальшому можливості для реалізації своєї активності стають дедалі обмеженішими. До інших відчуття «назавжди втраченого» приходить у процесі соціального позиціонування та оціночної діяльності здобутків власного життя порівняно з іншими, як правило – з контактним оточенням, або порівняння їх із певною соціальною нормою. Наприклад, дивлячись на чужих чоловіків (особливо чоловіків своїх подруг) пересічна жінка, у якої шлюбна ейфорія вже давно позаду, не так категорично висловлюється з приводу того, що «з милим рай і в шалаші», особливо коли статус її власного партнера далеко не у межах «трохи вище середнього», який вважається деякою мірою оцінки усього, що стосується нас. Саме з цих причин можуть виникати взаємні образи, які врешті-решт призведуть до розірвання стосунків.

Усе те, що стосується мас-медіа, поширює загальнодоступні моделі поведінки людини у суспільному середовищі, прийоми взаємодії з іншими членами спільноти, що набуває особливої актуальності у підлітковому віці та в період ранньої юності. Саме у цей час формується основа особистісної ідентичності молодшої людини, у якій акумулюються базові прагнення у тому «ким бути?», «чого прагнути?», «чим гордитися і чого соромитись?» тощо. Однак у добу глобального інформаційного впливу мас-медіа не варто нівелювати роль мистецтва у формуванні ціннісної сфери особистості, моделі її поведінки в суспільстві. Мистецтво, як і раніше, залишається потужним джерелом життєвої енергії, накопиченої століттями тисячами творчих особистостей, не зважаючи на те, яку роль довелося кожному з них зіграти – автора або реципієнта. Люди так чи інакше звертаються до цього джерела, шукаючи відповіді на вічні та буденні питання, от тільки шляхи обирають різні. Одні вбачають у тому своє покликання і сліпо слідуєть поклику свого творчого «я»: «Творчість як покликання виражає внутрішню потребу, реалізація якої приносить естетичне й моральне задоволення письменнику. Він не так відображає реальність, як відкриває себе. Це відкриття охоплює його світогляд,

світовідчуття, прагнення та інтереси, захоплення і розчарування, психологічну напругу і духовне очищення» [2, с.56]. Такі люди часто починають писати, малювати або грати, бо прагнуть до самопізнання, самозаглиблення, не замислюючись, що це їм дасть – радість відкриття чи гіркоту розчарування. П. Білоус стверджує, що мотивацією літературної творчості є вкладання власних знань, бажання автора зіграти роль учителя, наставника, пророка: «Недаремно серед письменників та критиків поширена думка: пиши тоді, коли є що сказати. Оце «що» означало знання, належні лише автору, котрий подає їх читачеві як одкровення, акцентуючи тим свою винятковість – не тільки в інформаційно-інтелектуальній перевазі над читачем, а й у володінні своєрідними «таємними знаннями», що відкрилися лише йому. [2, с.60]. Однак літературознавці та дослідники психології творчості стверджують, що самого лише життєвого досвіду не досить для створення оригінальних художніх творів. Творча особистість має володіти рядом індивідуальних «особливостей», які дозволяють йому по-іншому бачити буденність. Вирішальну роль тут відіграють «рівень і міра осмислення життя, інтенсивна чуттєва та інтелектуальна робота, самобутній погляд на дійсність, що формують талановиту особистість, здатну творити оригінальні, потужні за естетичною силою художні полотна» [2, с.103].

Дещо інший шлях обирають ті, хто прагне віднайти відповіді на життєві питання у вже готових творах мистецтва – перейняти, творчо переосмислити авторську дійсність, накласти художній трафарет на сторінку своєї життєвої ситуації. І скільки б не знаходилося таких, на перший погляд, споживачів – щоразу по-новому відкривається їх художній світ. Безглуздо стверджувати, що читач береться за книжку з тією лише метою, що хоче розгадати геніальний задум великого автора. Він погоджується рушати «вслід за автором» лише тому, що прагне до відкриття власної художньої площини, творцем якої є він сам, реалізуючи при цьому власний творчий потенціал, шукаючи відповіді на питання, які виникають у його житті, залишаючи між рядками обридле та наболіле, заряджаючись натомість новим та змістовним смислом.

В обох випадках можемо стверджувати, що однією з причин, яка підштовхує людей до художньої творчості, є внутрішнє прагнення до сублімації. Психотерапевтичне розуміння сублімації як мистецької форми реалізації енергії лібідо з позицій фрейдизму побудоване на процесах вивільнення базових інстинктів (кусати, битися, їсти, спарюватися, розглядувати інших – показувати себе, причиняти біль, захищати потомство) у соціально-прийнятний спосіб. Так, З. Фройд вважав, що інстинктивні садистські бажання може сублімувати дантист, ексгібіціонізм – художник на виставці, вуайеризм – фотограф, бажання знищити ворогів – адвокат [6] (Н. Мак-Вільямс). У процесі створення мистецьких форм культури відбувається вивільнення внутрішньої інстинктивної енергії, тому сам процес є терапевтично корисним, навіть якщо не вдаватися до аналізу власне продукту діяльності та його естетичної, художньої, суспільної чи наукової користі. З іншого боку, на

що мало звертається увага, існують мистецькі форми культури, як, наприклад, література, театральне мистецтво, живопис, які моделюють життя у безлічі площин, у яких суб'єкт діяльності може опинитися у інших обставинах, з іншими людьми, з іншими світоглядними позиціями та цінностями. Врешті-решт зважитись на те, що у реальному житті спричинить осуд. Мистецтво, і зокрема, література, розкривають інші грані життєвого світу особистості, у якому все багатство не обмежене чорно-білою призмою табу і заборон, а передається через безліч кольорових відтінків.

Розуміння поезії, мистецтва та здатність творити – є вершиною гармонії людини, яка не лише перетворює а й відчуває світ. В.О. Моляко вважає мистецтво засобом «зцілення» душі, основою духовності людини. Концепція творчого поетичного світосприйняття розкриває духовний вимір життя людини.

*«Погибаю. Тону. Но вдруг –
мне бросают спасательный круг! –
может бросил его мне друг?
Может просто прохожий?.. Но нет
круг спасательный бросил поэт –
своим словом меня исцелил,
своей строчкой надежду вселил,
возродить стихом веру смог...
А поэт послал мне Бог» (рос.).*

В.О. Моляко.
Спасательный круг (2011)

Сила слова – безмежна, воно не має ні часових, ні інших зримих кордонів. Воно може перенести почуття людей через роки, передати трагізм подій історичної давнини, дух епохи, красу природи, красу миті. «У душевному житті людини, як це змогли найкраще показати японські поети – автори танка і хоку, подією може бути навіть сплеск води, помічена серед трав квітка, спів зозулі, незначний жест коханої людини, тому що кожен момент може бути навантажений ядерною енергією смислу життя і смерті, любові та ненависті, сліз та сміху...» (В.О. Моляко) [9, с.9]. Творець – це психологічний прототип всесвіту, як духовної матерії, зародження якої пов'язане з руйнацією («великим вибухом»). «Ми не сотні стандартних «я», а безліч всесвітів різних» (В. Симоненко), розміри яких залежать від того, які цілі людина переслідувала впродовж життя, які вчинки стоять за нею і на що вона здатна (В.А. Роменець). Бути творцем може кожен, людина у своїй природі наділена здатністю творити, що не означає можливість кожного досягти вершин діяльності, проте прагнення бути на вершині визнання, навіть на рівні внутрішнього, суб'єктивного самосприйняття, яке не переслідує утилітарних цілей, робить душу безсмертною. Однією з проблем сучасності є «перехід до споживацького способу життя». Це стосується як сфери матеріального виробництва, так і сфери духовності людини. На що вказував свого часу Мераб Костянтинівич Мамардашвілі: «...зацікавлену молодь можна побачити всюди, де можна

отримати якийсь інтелектуальний та моральний заряд. Але біда у тому, що все це носить, в основному, споживацький характер: молодь не працює» [7, с. 172].

Пізнання світу словом є основою того, що відрізняє нас від світу тварин, та робить людину – людиною з людським обличчям. У слові: розмовному, науковому, поетичному людина реалізує свої душевні переживання, їх характер та багатство – свідчать про багатство душі, або її бідність, обмеженість чи «хворобливість». У процесі соціалізації людина вчиться не лише взаємодіяти з навколишнім середовищем у процесі спільної діяльності та спілкування, вона вчиться пізнавати світ на емоційному рівні. Таким чином паралельно з розумовим розвитком відбувається емоційний розвиток суб'єкта соціальних відносин. Однак проблемою залишається те, що світ насичується знаннями, які допомагають пізнавати світ, і *все менше залишається знань, які вчать цей світ відчувати* [9]. Розвиток творчого поетичного світосприйняття дає можливість суб'єкту соціальних відносин перебувати у «со-битті» зі світом, а тому «плин життя» насичується яскравими життєвими подіями, «святковістю» та «буденністю», яка адекватно сприймається, та, що головне, адекватно переживається людиною [8].

Наукові та філософські розмисли про літературу як словесне мистецтво, її основні функції, роль у житті людини корінням сягають часів Арістотеля і не вичерпуються й до сьогодні. Нині вже не ведеться мова про дидактичну та виховну функції художнього слова, які особливою популярністю користувалися у радянський період нашої історії. Натомість на перший план виходить естетична та гедоністична функції, у межах яких забезпечується діалог із емоційною сферою читача, відбувається розширення його мисленнєвого простору (осмислення як матеріального, так і духовного світу), читач отримує запрошення до співтворчості, прийняття якого забезпечує отримання статусу співавтора художнього твору. «Літературний твір здатний нести як творцю, так і читачеві естетичну насолоду, стирати грань між дійсністю і вимислом (переносити із реального у художній світ), вдовольняючи духовні потреби особистості, реалізувати її творчий потенціал, сприяючи розв'язанню внутрішніх проблематичних сув'язей: бажання – можливість, хотіння – необхідність, реальність – ілюзія, свідоме – підсвідоме» [2, с. 30]. У межах цих функцій особливого значення набуває втішально-компенсаторна властивість літератури. Людина ХХІ століття, стомлена від інформаційного тиску, переобтяжена світовими економічними, політичними, соціальними проблемами, які щодня всотує в себе із ЗМІ, світової інтернет-павутини, часто втрачає внутрішню гармонію, губить саму себе у багатогранному світі. У такому випадку літературний твір здатний стати «чарівною пігулкою», «втраченим пазлом», картою, яка виводить із лабіринту труднощів реального життя. Пошуки гармонії спонукають письменника до творчості, а читача – до її переживання. Працюючи над художнім твором, читаючи його, письменник або читач потрапляють до художнього простору – нереального світу, в якому діють вигадані персонажі у межах вибудованої у межах авторського задуму історії. Ця історія може не знаходити відображення у реальному життєвому досвіді

письменника/читача, однак емоції, викликані сюжетними ситуаціями, діалогами персонажів, їхніми роздумами щодо подій, описаних у творі є, безперечно, впізнаваними та реалістичними. Таким чином, заглиблюючись у художній світ твору, людина має можливість безболісно для себе, оскільки знаходиться на певній відстані від персонажів (не ототожнює цілком себе з ними) переживати сильні емоційні потрясіння, досягати катарсису – «очищати душу» (за Арістотелем). Разом із тим «переживання» художнього твору сприяє розширенню життєвого досвіду реципієнта (того, хто сприймає твір), оскільки розуміння вигаданості, фантастичності персонажів не зменшує відчуття реальності описаних ситуацій та емоцій, викликаних ними.

Висновки. Отже, світоглядні уявлення особистості, прийнятні моделі поведінки у суспільстві формуються під впливом ряду чинників, не останню роль серед яких відіграє безпосередній життєвий досвід, а також досвід культурний, який виникає шляхом інтеріоризації елементів культури у процесі споживання інформаційної продукції: перегляду кінофільмів, читання художньої літератури, споглядання творів образотворчого мистецтва тощо. Таким чином формується певний еталон життя, на який рівняються більшість пересічних людей.

Література

1. Абульханова К.А. Время личности и время жизни / К.А. Абульханова, Т.Н. Березина. – СПб.: Алетейя, 2001. – 304 с.
2. Білоус П.В. Психологія літературної творчості: навч. посіб. / Петро Васильович Білоус. – К.: Академвидав, 2014. – 216 с.
3. Зинченко В.П. Посох Осипа Мандельштама и Трубка Мамардашвили: к началам органической психологии / Владимир Петрович Зинченко. – М. : Новая школа, 1997. – 335 с.
4. Кириченко В.В. Рефлексія дискретності кризових подій життєвого шляху особистості / В.В. Кириченко // Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості / За ред. С.Д.Максименка, М.В.Папучі. – Київ, 2010. – Том 11. – Вип. 3. – С.132-137.
5. Кириченко В.В. У пошуках людської душі / Кириченко Віктор Васильович // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2014. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 20. – С.116-123.
6. Мак-Вільямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе / Ненси Мак-Вільямс. – М. : Класс, 1998. – 480 с.
7. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию / Мераб Константинович Мамардашвили ; [составление и общая редакция Ю. П. Сенокосова] ; [2-ое издание, измененное и дополненное]. – М. : «Культура», 1992. – 408 с.
8. Моляко В.А. Исходные предпосылки построения концепции творческого восприятия // Актуальні проблеми психології : Проблеми психології творчості : Збірник наукових праць / [За ред. В.О. Моляко]. – Т.12. – Вип.8. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 7-16.
9. Моляко В.А. Творческое поэтическое мировосприятие / Валентин Алексеевич Моляко // Актуальні проблеми психології : Проблеми психології творчості : Збірник наукових праць / [За ред. В.О. Моляко]. – Т.12. – Вип.6. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 7-19.
10. Психология и культура / [под. ред. Д. Мацумото]. – СПб. : Питер, 2003. – 718 с.

REFERENCES

1. Abulhanova K.A. Vremya lichnosti i vremya zhizni / K.A. Abulhanova, T.N. Berezina. – SPb.: Aleteyya, 2001. – 304 s.
2. Bilous P.V. Psihologiya literaturnoyi tvorchosti: navch. posib. / Petro Vasilovich Bilous. – K.: Akademvidav, 2014. – 216 s.
3. Zinchenko V.P. Posoh Osipa Mandelshtama i Trubka Mamardashvili: k nachalam organicheskoy psikhologii / Vladimir Petrovich Zinchenko. – M. : Novaya shkola, 1997. – 335 s.
4. Kirichenko V.V. Refleksiya diskretnosti krizovih podiy zhittEvogo shlyahu osobistosti / V.V. Kirichenko // Aktualni problemi psikhologiyi: Psihologiya osobistosti. Psihologichna dopomoga osobistosti / Za red. S.D.Maksimenka, M.V.PapuchI. – KiYiv, 2010. – Tom 11. – Vip. 3. – S.132-137.
5. Kyrychenko V.V. U poshukakh lyuds'koyi dushi / Kyrychenko Viktor Vasylovych // Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – K.: Vydavnytstvo «Feniks», 2014. – T. KhII. Pyskholohiya tvorchosti. – Vypusk 20. – S.116-123.
6. Mak-Vilyams N. Psihoanaliticheskaya diagnostika: Ponimanie strukturyi lichnosti v klinicheskoy protsesse / Nensi Mak-Vilyams. – M. : Klass, 1998. – 480 s.
7. Mamardashvili M.K. Kak ya ponimayu filosofiyu / Merab Konstantinovich Mamardashvili ; [sostavlenie i obschaya redaktsiya Yu. P. Senokosova] ; [2-oe izdanie, izmenennoe i dopolnennoe]. – M. : «Kultura», 1992. – 408 s.
8. Molyako V.A. Ishodnyie predposylki postroeniya kontseptsii tvorcheskogo vospriyatiya // Aktualni problemi psikhologiyi : Problemi psikhologiyi tvorchosti : ZbIrnik naukovih prats / [Za red. V.O. Molyako]. – T.12. – Vip.8. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2009. – S. 7-16.
9. Molyako V.A. Tvorcheskoe poeticheskoe mirovospriyatie / Valentin Alekseevich Molyako // Aktualni problemi psikhologiyi : Problemi psikhologiyi tvorchosti : ZbIrnik naukovih prats / [Za red. V.O. Molyako]. – T.12. – Vip.6. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2009. – S. 7-19.
10. Psihologiya i kultura / [pod. red. D. Matsumoto]. – SPb. : Piter, 2003. – 718 s.

LITERARY CANVAS OF LIFE

Kirichenko V.V.,

Ph.D., Lecturer, Department of Social and Applied Psychology Zhytomyr State University named after Ivan Franko

Marchyk K.A.,

Ph.D., Lecturer, Department of Social and Applied Psychology Zhytomyr State University named after Ivan Franko

Кириченко В.В. – кандидат психологічних наук, викладач кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Марчук К.А. – кандидат філологічних наук, викладач кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка